A „NEMZETI NAGYSÁG” ORBÁN VIKTOR DISKURZUSÁBAN

Ferencz Gábor

(ELTE Politikatudományi Doktori Iskola)

A tanulmány beérkezett: 2025. március 15., opponálás: 2025. május 17., véglegesítve: 2025. május 22.

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány célja Orbán Viktor civilizációs diskurzusának elemzése és vonzerejének magyarázata Laclau hegemóniaelmélete és a lacani pszichoanalízis révén. A posztfundacionalista diskurzuselemzésre épülő esettanulmány azt állítja, hogy Orbán narratívája a történelmi mítoszokhoz való kapcsolódása és a követők vágyait megragadó fantázia miatt lehet vonzó. A nemzeti nagyság fantáziája azt ígéri, hogy a „liberális elit” legyőzésével Magyarország visszanyeri befolyását és az illiberális modell nyugaton is elterjed.

Kulcsszavak: diskurzuselemzés ■ hegemónia ■ identifikáció ■ nacionalizmus ■ politikai mítoszok ■ populizmus ■ pszichoanalízis

Orbán Viktor szerint a liberalizmus válságba sodorta a nyugati civilizációt, miközben Ázsia megerősödött, sőt a geopolitikai világrend súlypontja egyre inkább keletre került. Magyarország a földrajzi fekvése, történelme és kultúrája miatt kivételes adottságokkal rendelkezik: két világ határán helyezkedik el, amelyek között képes közvetíteni. Mindez nemcsak „a nemzet” felemelkedését alapozza meg, hanem a sikerhez vezető, keleti modelleket követő illiberális politika „a nyugat” megújulásának is mintája lehet.

A tanulmány célja, hogy magyarázatot adjon egy olyan vízióval való azonosulásra, amely mintaadóként (Hettyey, 2024), sőt a nyugati civilizáció megmentőjeként tünteti fel Orbán politikáját. E retorikának alapvető jellemzője az ellenségképek folyamatos konstruálása (Böcskei, 2021: 66–72.), amely nemcsak polarizálja, hanem a populizmus formulája szerint, a hatalommal rendelkezők és az alávetettek antagonizmusában artikulálja a diskurzust (De Cleen–Stavrakakis, 2017; Palonen, 2018). Kapcsolódik a nemzetközi populista jobboldal „civilizációk harcáról” szóló narratívájához (Brubaker, 2017), azonban jelentős mértékben különbözik is tőle. Orbán elsősorban nem az iszlám, hanem a liberális elit ellenében határozza meg a Fidesz identitását, egyszerre ígéri a nemzeti újjászületést és a nemzetközi viszonyok átalakítását (vö. Dudlák, 2023;

https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2025.3.62

Kiss, 2022). A tanulmány arra a kérdésre kíván válaszolni, hogy mitől vonzó ez a grandiózus politikai ambíció.

Az elitközpontú megközelítések azt feltételezik, hogy a politikai vezér hívei passzív befogadóként csupán elfogadják a felkínált valóságmagyarázatot. Körösényi, Illés és Gyulai (2020: 75–92., 175–193.) úgy vélik, hogy Orbán a politikai víziójának létrehozásakor brikolőr módjára, pragmatikusan válogat a készen talált ideológiai elemek között, amivel a hívek azonosulnak. A tanulmány ezzel szemben azt hangsúlyozza, hogy az identifikáció nem top-down, hanem *relacionális folyamat* (Ostiguy–Moffitt, 2021: 52.). Lévi-Strauss (1966) szerint a brikolőr a rendelkezésre álló elemekből állít elő új konstrukciót, mindazonáltal a mitikus gondolkodást is jellemző brikolázs nem jelent önkényes és korlátlan variálhatóságot, mert a mítoszok nem különálló, hanem egymáshoz kapcsolódó történetek. A válság és a megújulás narratívája egyfelől azért ragadja meg a képzeletet, mert azokhoz a kikristályosodott mítoszokhoz kötődik, amelyek a társadalmi gondolkodás horizontját alkotják (Laclau, 1990).

Feischmidt (2020) a Trianon-kultusz mozgósító erejének vizsgálatakor a hétköznapi diskurzusokra hívja fel a figyelmet. A történelmi sérelmekre való hivatkozásban és az aranykor iránti nosztalgiában a jelenbéli veszteségek fejeződnek ki, amelyek megalapozzák a politikai identitást. Az elemzés jól megragadja a diskurzus szereplőinek mítoszformáló tevékenységét, azonban az újnacionalizmus ideológiaelőttes magját, az identifikáció affektív oldalát erősítő fantázia-konstrukció jórészt implicit marad. A fantázia középpontjában egy elveszett/ellopott, harmóniát ígérő tárgy áll, amely a vágyaikon keresztül ragadja meg a híveket (Stavrakakis, 1999: 45–54.; Žižek, 1989: 45.).

Amikor Orbán azt állítja, hogy a magyar egy nyugaton élő, de „keleti nép", azzal nemcsak történelmi mítoszokra alapozza a diskurzust, hanem a kivételességtudatot is építi. Az előrevetített nemzeti felemelkedésnek viszont „a nyugatot" uralma alatt tartó „liberális világrend" állja útját. A nemzeti nagyság fantáziájának ígérete, hogy a „liberális/woke Góliát" legyőzése után Magyarország visszanyeri egykori befolyását, sőt Orbán modellje elterjed a nyugati világban. Ennek a vágyképnek a vonzereje abból ered, hogy nemcsak „a nyugathoz" kapcsolható sérelmekre és szégyenérzetre támaszkodik, hanem az Orbán által megtestesített *enfant terrible* énképére is, aki átlépi a határokat és folytatja a magyarság szabadságharcos hagyományát.

A tanulmány első részében a populizmus elméleti keretében vetem fel az azonosulás problémáját, majd Laclau hegemóniaelmélete és Lacan pszichoanalitikus fogalmai mentén felvázolom az azonosulás elméletét. Ezt követően bemutatom a posztfundacionalista diskurzuselemzés által inspirált módszertant, illetve ismertetem a forrásokat, amelyek a miniszterelnök 2010 és 2023 közötti beszédeit, valamint jobboldali értelmiségiek publicisztikáit foglalják magukban. Az elemzést a diskurzus rekonstruálásával kezdem, meghatározom azokat a csomópontokat, amelyek alapján a civilizációs narratíva törté-

nelmi mítoszokhoz köthető. Ezek dichotóm logikáját a már említett fantázia tartja mozgásban, ami által megragadható az orbáni világképpel való azonosulás dinamikája. A konklúzióban a főbb állításokat ütköztetem a Körösényi–Illés–Gyulai-féle elemzés egyes aspektusaival.

A POPULIZMUS ÉS AZ AZONOSULÁS KÉRDÉSE

A legtöbb elmélet megegyezik abban, hogy a populizmus középpontjában a népre, mint kollektív identitásra való hivatkozás áll, amelynek célja az elittel szembenálló politikai alany létrehozása. A populizmus eszmeszerűségét valló megközelítés számára azonban a „tiszta nép" és a „korrupt elit" többé-kevésbé adottak, ezért nem vizsgálja, hogy miként jönnek létre ezek a kategóriák (Mudde–Rovira Kaltwasser, 2017). A vezérre fókuszáló stratégiai elemzésekben már fontosabb szerepet kap az identifikáció kérdése, csakhogy ez a követők szempontjából passzív folyamatként jelenik meg (Weyland, 2001). A diskurzuselmélet talaján álló irányzatok az identitást nem adottságként fogják fel, hanem relacionálisan értelmezik, amely a politikai küzdelem kontextusában jön létre (Laclau, 2011). A harc tétje a hegemónia, amely elrendezi a társadalmi valóságot egyben tartó jelentéseket. A populista artikuláció egyik feltétele, hogy a jelölők közül kiemelkedjék egy *csomópont*, amely egy jelölési láncolatban horgonyozza le az elemeket, azaz kijelöl egy határt, amin túl ott van a Másik, amely „megakadályoz abban, hogy teljes mértékben magam legyek" (Laclau–Mouffe 2001: 111.; lásd még Ferencz, 2025; Szabó, 2022: 411–425.). Az identifikáció folyamatában az *antagonizmusnak* konstitutív szerepe van, mivel még ha csak részlegesen is, de ezek a határok stabilizálják az identitásokat (Torfing, 1999: 120.). Laclau a populizmust olyan formális logikaként határozza meg, amely két szembenálló részre osztja a diszkurzív teret: egy hatalmi *elitre* és egy alávetett helyzetű *népre* (De Cleen–Stavrakakis, 2017). A nép és az elit kategóriáihoz azonban nem tapad eleve adott tartalom, jelentésük más jelölők viszonylatában kristályosodik ki (Vulovic–Palonen, 2023: 550.). Vagyis mindkettő olyan *üres jelölő,* amely egyenértékűségi viszonyt teremt a benne sűrűsödő különbségek között, ezáltal jelenít meg „egy hiányzó teljességet" (Laclau, 1996: 40.). Laclau szerint a közös név által összekapcsolódó követelések hozzák létre „a népet", mint politikai cselekvőt (Laclau, 2011: 120–138.).

A név által megjelenített egység megszilárdulásához a populista aktorok egy *válságnarratívát* alakítanak ki, melyben megjelölik a válság okait és felelőseit, vagyis „előadják és állandósítják a válságérzetet, mintsem egyszerűen reagálnának rá" (Panizza–Stavrakakis, 2021: 27.). Ha ez a *kizökkenés* helyrehozhatatlan, az addig hegemón világkép összeomlik, ezáltal az identitások felbomlanak (Laclau, 1990: 39–41.). Az identitásválság csakis a felhasadt társadalmi szövetek újravarrásával, az identitás rekonstruálásával szüntethető

meg, ami feltételezi, hogy az affektív energiák valamilyen tárgyra (pl. személyre vagy eszmére) irányulnak. Ez az *affektív befektetés*[1] egyidejűleg erősíti a csoporton belüli kohéziót, illetve a Másiktól való elhatárolódást (Vulovic–Palonen, 2023: 555.). Laclau Freudot követve az azonosulás kétféle irányát említi. Míg a hívek és a vezér közötti identifikáció egy *vertikális* tengelyen helyezhető el, addig a követők a szolidaritás, a bajtársiasság érzésében *horizontálisan* egymáshoz is kapcsolódnak (Panizza–Stavrakakis, 2021: 36). Freud azt is állítja, hogy csak azt a vezetőt fogadják el, akiben a követők a saját vonásaikat vélik felfedezni (Laclau, 2011: 74.). A vezér tehát nemcsak rendkívüli személyként lép elő, hanem „egyszerű emberként" is. A populizmus relacionális megközelítése éppen ezért feltételezi, hogy a vezér fellépésének és szavainak rezonálnia kell a vezetettek *megélt tapasztalataival* (Ostiguy–Moffitt, 2021: 53.). Norval pedig azt emeli ki, hogy a politikai szubjektumok új formái nem a semmiből keletkeznek, ezért a politikai nyelv *genealógiájának* feltárása fontos az azonosulás megértéséhez (Panizza–Stavrakakis, 2021: 37.).

Összefoglalva, a populista projekt akkor válik egyértelműen „az elit" kihívójává, amikor (1) megjeleníti az ellenséget és a tőle való elhatárolódással (2) megfogalmazza az identitását, továbbá (3) az általa kínált alternatíva egységként jeleníti meg a diffúz követeléseket, ami (4) összecseng a leülepedett diszkurzív mintázatokkal, annak érdekében, hogy (5) a tömegből érzelmi köteléket is jelentő politikai közösség váljék. A valóságmagyarázatnak ezért kapcsolódnia kell az értelmezést orientáló magától értetődőségekhez, azaz a politikai közösséget megalapozó diskurzusokhoz, továbbá affektív kötődéseket kell kialakítania, amely biztosítja a közösség kohézióját és tartóssá teszi az azonosulást.

AZ AZONOSULÁS DIMENZIÓI

Laclau nem véletlenül beszél „freudi áttörésről" a populizmus-elmélethez vezető úton, mivel a *Tömegpszichológia* az azonosulás alapvető dimenzióit ragadja meg. Freud a korabeli nézetekkel vitatkozva kifejti a kétségeit afelől, hogy a vezető szuggesztív fellépése és jelszavai önmagukban képesek magyarázni az identifikációt (Freud, 1995: 189–211.). Elismeri, hogy a vezetőnek rendelkeznie kell bizonyos tulajdonságokkal (pl. „presztízs"), ám ennél fontosabb, hogy a követők azonosulása a közös vonások felismerésén és azon az ideálon alapul, ami a vezetőben testesül meg (uo.: 225.). A csoporttagok pszichéjében az énideál helyét a vezető foglalja el, ami libidinális, affektív kötődést feltételez, egyúttal megalapozza az egymáshoz való kapcsolódást, mivel az azonos énideállal rendelkezők között könnyeben kialakul a vonzalom (Freud, 1937: 46.). Freud a vezér alakját az apafigurával hozza összefüggésbe, akinek tulajdonságait a gyermek magába vetítve (introjektálva) igyekszik elsajátítani.

Lacan az apai metaforát *szimbolikus helyként* határozza meg, amely az énideál fogalmához hasonlóan a társadalmi normák és értékek forrása (Hook, 2018: 121.). A Szimbolikus rend azt a készen kapott nyelvi univerzumot jelenti, amely értelmezhetővé teszi a külső és a belső világot (Fink, 1995: 3–13.). Alapvetően tudattalan, az egyén nem képes teljes mértékben elsajátítani *(„a tudattalan a Másik diskurzusa")*, mégis általa történik a szubjektiváció (Lacan, 2006: 16.). A paternális funkció lényege ugyanis az anya és a gyermek közötti szimbiózis megszüntetése, az ödipális késztetések elfojtása és a vágy társadalmilag elfogadott irányba terelése. A Szimbolikusba történő beavatást (a „szimbolikus kasztrációt") megelőzően a gyermek elsődlegesen a tükörképével azonosul, amely az egészlegesség *(Gestalt)* szükségszerű illúzióját nyújtja, így ez a külső-idegen kép alapozza meg az *ideális én* képzetét (Lacan, 2006: 76.). Az Imaginárius lényege ennek a primer nárcizmusnak az élménye, amely kialakítja és leülepíti a szubjektum énképét, amelyre a Szimbolikus ugyancsak hatással van. Ezzel a kettővel, mint társadalmi valósággal áll szemben a Valós, amely reprezentálhatatlan, a formátlan és differenciálatlan szükségletek keletkezési helye (Fink, 1995: 24–34.). Radikális negativitása miatt a Valós egyfajta űrként értelmezhető, amely időről-időre megzavarja a valóságot, ugyanakkor ez az a hiány, ami körül a Szimbolikus rend létrejön, hogy úrrá legyen a Valós „lehetetlenségén" (Stavrakakis, 2008: 69.).

A szubjektum ontológiai hasadtsága *($)* miatt mondja Lacan, hogy az identifikáció diszkurzív konstrukciókra van utalva (Stavrakakis, 1999: 16.). A *mesterjelölő* (csomópont) rögzíti a szabadon lebegő diszkurzív elemeket, így a megnevezés lesz a szubjektum azonosságának forrása (Žižek, 1989: 112.). A szubjektiváció fogalmával az 'egyéni' és a 'kollektív' közötti választóvonal képlékennyé válik. A *szimbolikus identifikáció* hierarchikus kapcsolatot jelöl, amelyben az énideál pozícióját jelen esetben a politikai vezér, vagy egy eszme foglalja el, aki/amely megtestesíti a követendő értékeket, illetve megvilágítja a világban zajló történések értelmét, és lehetővé teszi, hogy közösségként, egy átfogóbb entitás részeként tekintsenek magukra (Hook, 2018: 126–129.). Az azonosulás horizontális tengelyén, az *imaginárius identifikáció* dimenziójában a követők az ideális ént, azaz egy preferált énképet tükröznek vissza, amilyennek látni szeretnék magukat. De miért azonosul valaki az adott mintával?

Lévi-Strauss szerint a *mítoszok* egymáshoz kapcsolódó szimbolikus rendszereket alkotnak, egyúttal a gondolkodást is strukturálják. Egyszerre működnek világmagyarázatként és strukturáló modellként: lineáris időrendű elbeszélésként és időtlen struktúraként (Lévi-Strauss 2001/1: 167.; lásd még: Szabó, 2022: 134–138.). Ez a kettősség világít rá a mítoszok, mint hegemón diskurzusok időbeli tartósságára és rugalmasságára. Laclau megközelítésében a mítosz egy reprezentációs tér, amely egyfajta térképet ad a valóság értelmezéséhez (Laclau, 1990: 61–66.). Ereje az objektivitás létrehozásában nyilvánul meg, mi-

közben semlegesíti a kizökkenéseket és elrejti a világkép kontingenciáját. Amennyiben egy értelmezés hegemonizálja a diskurzust, *társadalmi imaginárius*sá válik, amely a többi valóságmagyarázat számára a magától értetődőségek horizontja lesz (Torfing, 1999: 115.). Egyidejűleg több mítosz is versenghet a hegemónia megszerzéséért, amikor pedig valamelyik imaginárius válik, veszít a partikularitásából, üres formává alakul (Norval, 2000: 228.).

A hegemonikus formáció tehát egy olyan politikai projekt eredménye, amely sikeresen ábrázolja a saját rendjét teljességként és természetesként, miközben a belső ellentmondásokat homályban hagyja (Howarth, 2004: 262.). A hegemónia ciklusa azonban előbb-utóbb a felbomlás felé halad, amelynek dinamikáját a korábbi hegemonikus küzdelmek, illetve a domináns mítosz rugalmassága adja. A mítosz funkciójából fakad a kettős természete, mivel egyszerre közvetít örökérvényűnek látszó igazságokat, ugyanakkor a folyton változó körülmények között kell orientálnia (Szabó, 1998: 223–229.). Amíg a „kizökkenés maga a temporalitás formája", ami a társadalmi rendet fenyegeti, az imaginárius a térbeli rögzítés, az ismétlés által próbálja visszafogni a lebegő jelölők áramlását (Laclau, 1990: 41.). Ez azonban nem lehet pusztán repetitív mechanizmus, mivel meg kell birkóznia a folyamatos változással, ezért a mítosz máshonnan is kölcsönöz, hogy rekonstruálja magát (Lévi-Strauss, 2001/2: 207.). A mítosz nem lehet zárt, mert csak akkor képes tartósan orientálni, ha a narratíva hihetően magyarázza a dolgok állását (Bottici–Challand, 2010). A politikai mítoszok a közösség *alapvető, részben tudattalan hiedelmei*, amelyek „a világról tudatosan elmondottak és a tudattalanul érezhető dolgok között működnek" (uo.: 4.).

A lacani Szimbolikushoz és az Imagináriushoz kapcsolható az a struktúra, amit Laclau társadalmi imaginárius, horizontnak nevezett. Minél objektívebbnek és természetesebbnek tűnik ez a szabályozó rendszer, annál mélyebben gyökerezik a tudattalanban. Ezek a kikristályosodott mítoszok jelölik ki a közösség határait és hozzák létre azt a közös szimbólumrendszert, amelyben a vezér, mint ideál jelenhet meg. Számára a mítoszok olyan háttérvászonként szolgálnak, ami előtt előadja a történetét, amihez a követők kapcsolódnak. Lacan szerint az identifikációt a szubjektum vágya mozgatja, amely az elveszettnek gondolt teljesség körül forog (Tengelyi, 1998: 14.). Nincs tartalma, ezért a *fantázia* ad neki irányt, biztosítja a fennmaradását, továbbá közvetít „a szubjektum és a vágy tárgy-oka, a hiányt elfedni akaró tárgy" között (Stavrakakis, 2008: 175.). A vágy egy képzeletbeli tárgyra irányul, amely (egy időre) betölti a hiány helyét, ezt nevezi Lacan *objet petit a*-nak, ami egyszerre jelenti magát az űrt és az azt körbefonó struktúrát (Fink, 1995: 83–97.), amihez mindig kapcsolódik egy szimbolizálhatatlan többlet. Amikor egy határtalanságérzés kerít hatalmába valakit, akkor ez, az „élvezet ideológiaelőttes magja" lép működésbe, ami nélkül elképzelhetetlen az azonosulás (Žižek, 1989: 140.). Ez az,

amit Lacan *jouissance* [~élvezet] fogalmával közelíthetünk meg, amely az űrt betöltő elképzelt teljességet jelöli, azonban soha nem érhető el. A fantázia mintegy ízelítőt ad a vágy tárgyával kapcsolatban, részleges élvezetben részesíti a szubjektumot, de mindig csak annyit kínál, amennyi a vágy fenntartását szolgálja. Ugyanis az ideológiai fantázia funkciója, hogy támogassa a szubjektum viszonyát a társadalmi valósághoz, koherenciát teremtsen és orientálja a vágyat (Žižek, 1989: 138.).[2] A fantázia tehát egyfelől a társadalmi viszonyok kontingenciáját segíti elrejteni, ugyanakkor az ellenhegemonikus törekvéseket is mozgásba hozhatja (Glynos–Howarth, 2007: 147.). Ebben az esetben a fantázia az elveszett/lehetetlen élvezet visszavételére vonatkozik, amelyet a Másik ellopott a közösségtől. A fantáziának általában van egy *üdvözítő oldala*, amely az eljövendő aranykor képét villantja fel, amivel szemben egy *szörnyű* kimenettel járó képzet áll, amely akkor válhat valóra, ha nem sikerül legyőzni az ellenséget (Stavrakakis, 1999: 100.).

MÓDSZEREK ÉS ADATFORRÁSOK

Az esettanulmány Orbán liberális nemzetközi renddel szembenálló civilizációs narratíváját és annak vonzerejét vizsgálja. A kutatási kérdés nemcsak a diskurzus szerkezetére kíváncsi, hanem arra is, hogy miként hoz létre affektív kötődést, hogyan szolgálja a politikai vízióval való azonosulást.

Első lépésként szükséges a kutatás tárgyának *problematizálása* (Glynos–Howarth, 2007: 167.), azaz fontos tisztázni, hogy milyen kontextusban bukkan fel a civilizációs narratíva és mi a funkciója? Kihez szól? Milyen diskurzusok kapcsolódnak hozzá? Ezek a kérdések rávilágítanak arra, hogy bár a jobboldal diskurzusában a 2001. szeptember 11-i merényletek óta a civilizáció és „az összecsapás mítosza" jelentős szereppel bír, Orbán számára mégis a 2007-ben kezdődő pénzügyi válság értelmezésében és a politikai jövőkép kialakításában kapott főszerepet. Mivel a miniszterelnök mást hangsúlyoz a hívei és a külföldi szövetségesei előtt, ezért a mintavétel során ezt is figyelembe vettem. A szövegkorpusz összeállítása azt a feltevést erősítette meg, hogy az érdekelvű, „realista" szemlélet és a mitizáló retorika között feloldhatatlan ellentmondás van, ezért ezekből a diszkurzív űrökből indult ki az elemzés.

A kutatás a 2010 és a 2023 közötti időszakot, a civilizációs diskurzus felívelő szakaszát fogja át. A szövegkorpusz gerincét a miniszterelnök programadó beszédei alkotják, amelyek többsége a Bálványosi Nyári Szabadegyetemen hangzott el, ahol Orbán a világpolitikai folyamatokkal összefüggésben fejti ki gondolatait. Ezek mellett az amerikai republikánus párt rendezvényén (CPAC), illetve a Türk Államok Szervezetének találkozóján tartott beszédek kerültek a mintába. Az eseményeken kinyilvánított politikai irányvonal „kibontását" a Fideszhez közelálló véleményformálók írásaiban vizsgáltam, amelyek egy hetilapban

(Magyar Demokrata), illetve egy elméleti folyóiratban *(Kommentár)* jelentek meg. A publicisztikák nem kizárólag és közvetlen módon a civilizációs narratíváról szólnak, hanem az ehhez kapcsolódó témákról, így az „illiberális" politikáról, a migráció, a népesedés és a gender *kérdéséről*, illetve a kulturális hegemóniáról.

Az elemzés szakaszait a posztfundacionalista diskurzuselemzés *(post-foundational discourse analysis, PDA)* egyes változatainak adaptálásával alakítottam ki.[3] A PDA Marttila-féle megközelítésének célja a szövegközpontú elemzés mikro- és a diskurzuselmélet makroszintje közötti távolság áthidalása (Marttila, 2015). Ennek érdekében két középszintű analitikus kategóriát dolgozott ki, amelyek megkönnyítik a szövegek kódolását.[4] Az elemzés első szakaszában a következő szempontok alapján vizsgáltam a szövegeket:

1. a *diszkurzív identitások* jelölik a diskurzus alanyait (protagonisták, ellenfelek, szövetségesek), az aktivitásokat (pl. cselekvés, interakció), a történések kontextusát (tér és idő) és a szövegben felbukkanó értékeket (etikai ideálok, ellentétes értékek);
2. a *diszkurzív kapcsolatok* ezek közötti különbségre, egyenértékűségre és ellentétre vonatkoznak.

Ezt követően a kódolás alapján rekonstruáltam a civilizációs diskurzus szerkezetét, ami által meghatároztam a csomópontokat és a hozzájuk kapcsolódó lebegő jelölőket. Csomópontnak a diskurzus kiemelkedő jelölőit nevezem, amelyek rögzítik a hozzájuk kapcsolódó jelölőket és ezáltal tesznek szert jelentésre.

Az elemzés utolsó szakaszában a már ismertetett pszichoanalitikus fogalmak révén vizsgáltam a diskurzus affektív oldalát, amihez Cederström és Spicer (2014) megközelítéséből indultam ki. A szerzőpáros a *hiányt* egy, a diskurzus által elfedni próbált hézagként vagy ellentmondásként közelíti meg, ami körül a legfontosabb csomópontokat is találjuk. A diskurzus kohézióját az affektív befektetés támogatja, amelynek középpontjában az *objet petit a*, egy kívánatos fantáziatárgy áll, amelyet erőteljes emocionalitás vesz körül. Mivel ez a *jouissance* forrása, ezért vizsgálni kell, hogy az élvezet mely mintázatai kapcsolódnak hozzá. Mindezeket *fantazmatikus szcenáriók*, előrevetített jövőképek foglalják keretbe, amelyek ígérhetnek harmonikus vagy éppen szerencsétlen végkimenetelt.

A CIVILIZÁCIÓS DISKURZUS ELEMZÉSE

Orbán beszédeiben már 2010-től azonosíthatók a később kibontakozó civilizációs diskurzus legfontosabb állításai (vö. Dudlák, 2023: 104.; Pesti, 2021: 17–29.). A narratíva válságosként értékeli a nemzetközi helyzetet, majd megnevezi a felelősöket, illetve mutatja a válságból való kivezető utat.

1. A liberalizmus gazdasági dogmái, túlzott individualizmusa válságba juttatták „a nyugati civilizációt",[5] miközben Ázsia megerősödött: „… az egész nyugati világ válságban van, miközben Indiában, Kínában 5–10 százalékos gazdasági növekedés van." […] „A rendszer fönntarthatóságát garantáló kölcsönös erkölcsi megfontolások, a hasznos és szükséges korlátok átadták a helyüket a gátlástalanságnak." (Orbán, 2010).

2. A siker kulcsa az alapvető értékekhez való ragaszkodás: „Európától különböző területek viharos gyorsasággal emelkedtek föl, mert ők ragaszkodtak bizonyos értékekhez." (uo.).

3. Magyarország lehet „a nyugat" megújulásának mintája, mivel a magyarok kivételessége az ellentétes hatások szintéziséből ered: „Az a körülmény, hogy Magyarországon mindig zűr volt, hogy minden hadiút keresztülment rajtunk […] De közben ez rendkívül élessé és kifinomulttá tette az észjárásunkat. Ezért a magyar észjárás alapvetően szintetizáló észjárás, ami a legnagyobb előny lehet a 21. században." (uo.).

Orbán szerint „(h)a az elmúlt száz évre tekintünk vissza, akkor azt mondhatjuk, hogy a magyar nemzet ezt a száz évet szinte kivétel nélkül természetellenes állapotban töltötte" (Orbán, 2011). Itt érdemes keresnünk azt az alapvető hiányt, amely körül a diskurzus szerveződik. Orbán arra utal, hogy Magyarország sem a monarchián belül, sem pedig azt követően nem volt *szuverén,*[6] mivel mindig valamely nagyhatalom korlátozta a mozgásterét. Az utalás a Bécs–Moszkva–Brüsszel–Washington-metonimikus láncolat formájában az Orbán-beszédek visszatérő eleme. A „természetellenes állapotként" jellemzett hiány köré szerveződik a dichotóm diszkurzív tér, amelynek negatív pólusán a *„liberális világrend"*, a másikon pedig a *„nemzet"* üres jelölője található. Az önmagát „nemzeti pártként" meghatározó Fidesz a 2010-es országgyűlési választáson alkotmányozó hatalmat szerzett, amit Orbán a régi hatalmi viszonyok elleni lázadásként, „fülkeforradalomként" aposztrofált (Palonen, 2018: 315.). Így a diskurzusban „a nemzet" jelölője egyenértékű „a népként" értelmezett választói többséggel. Az alávetett helyzetű „nép" a nemzetközi „liberális elittel" áll szemben, ilyen értelemben érvényesül a populizmus logikája a diskurzusban (De Cleen–Stavrakakis, 2017), azonban fontos látnunk, hogy mindez az artikuláció formáját adja és nem annak tartalmát.

Körösényi, Illés és Gyulai (2020: 83–92.) az Orbán-rezsim legitimálására szolgáló átfogó narratívát „a sarkalatos ügyek" (alkotmányozás, rezsicsökkentés, bevándorlás stb.) elemzésével próbálja megragadni, de az elbeszélés fonalának rekonstruálása helyett annak mozaikszerűségére kerül a hangsúly. Kiss (2022: 199–201.) tanulmányában jól definiáltak a domináns ideológia kulcselemei (1: illiberális demokrácia, 2: lokalisták vs. globalisták, 3: individualizmus-kritika), azonban az ellenhegemón stratégia logikáját explicitebb módon is be lehet mutatni.

A civilizációs narratívában „a nyugattal" azonosított „liberális világrend" gazdasági, morális és politikai válságban van, keresztény identitása hanyatlik, vezető szerepe megkérdőjeleződött. Ennek oka, hogy „a nyugat" hátat fordított az alapvető értékeknek, ehelyett az *individualizmus* jegyében az egyén elsőbbségét hirdeti a közösséggel szemben. Ez a motívum az önzéssel és a közösséggel szembeni kötelességvállalás (pl. gyermeknemzés) hiányával kapcsolódik össze. Az őshonos népesség fogyása tömeges bevándorláshoz, a kultúrák keveredéséhez és társadalmi zavarokhoz vezet. Az individualizmusból eredeztetett jelenségek, mint az elvallástalanodás, a nemzeti identitás, a nemi szerepek és a nemek megkérdőjelezése a *woke* jelölőben sűrűsödnek. A nemzeti határok feloldása a *birodalom*ként működő „liberális világrend" célja, amely a nemzetállamokra kényszeríti a szabályrendszerét (lásd demokráciaexport, jogállamiság), ezáltal függővé teszi, gyarmatosítja azokat.

A természetes állapot, „a liberális világrend" fordítottjaként körvonalazódik, amelynek modellje egy eszményített keletkép lesz. Orbán szerint a feltörekvő ázsiai országok annak köszönhetik a sikereiket, hogy modernizációjuk közben ragaszkodtak kulturális értékeikhez, egységesek, munkaközpontúak, stabil politikai vezetésük biztosítja a társadalom rendjét. Az orbáni társadalomkép alapja a férfi és a nő kapcsolatán alapuló család, amely a gyermekvállalással járul hozzá a demográfiai téren fenyegetett, trianoni határok által szétszakított „nemzet" mint *közösség* fennmaradásához. Az ehhez illeszkedő *nemzettudat* a közösség iránti kötelességet helyezi előtérbe. Végül a versenyképes, cselekvő *nemzetállam* valósítja meg a nemzeti érdeken alapuló politikát.

Hol helyezkedik el Magyarország a „kelet" és „nyugat" által megosztott térben? A magyarság a keresztény Európa része, de „a kelethez" is kapcsolódik. „Keletről Nyugatról is jön a tőke. […] Tranzitország vagyunk, és tranzitgazdaság is akarunk maradni." (Orbán, 2022a). Orbán a *Tranzitország* jelölővel fejezi ki az identitás kettősségét, amelynek egyik oldalát „a nyugati" kereszténység, a másikat „a keleti" kollektivizmus és a rend tisztelete alkotja.

1. táblázat. Orbán civilizációs diskurzusának szerkezete.

Liberális világrend *(nyugat)*	**Nemzet** *(kelet)*	**A mítosz archetípusa**
birodalom	nemzetállam	*Kompország*
woke	nemzettudat	*Népi–urbánus ellentét*
individualizmus	közösség	*Nemzethalál*

A diskurzus csomópontjai ellentétpárokba rendezhetők, így a narratíva rétegekre bontható (1. táblázat). A rétegek egy-egy archetipikus politikai mítoszhoz kapcsolódnak, amelyek dichotóm logikája a *„kik vagyunk mi?"* kérdését járja körül. Azokat a mítoszokat nevezem archetipikusnak, amelyekben ezek

a dilemmák napjainkig érvényes módon artikulálódtak. Ahogy Lévi-Strauss kapcsán már utaltam rá, ezek a mítoszok egymásba fonódnak, de egyik sem vezethető vissza a másikra. Az első két ellentétpár az univerzális/partikulárisellentét logikájára épül, amelynek pólusai nem értelmezhetők egymás nélkül (Laclau, 1996: 26.), a harmadik mítosz azonban az egyenértékűség logikája alapján artikulálódik, ami sokkal kiélezettebbé teszi az antagonizmust.

A Kompország mítosza: „Dévénytől Tokióig" és „a Dunától a Potomac-ig"

Ady Endre allegóriája Magyarországot egy kelet és nyugat között ide-oda hányódó kompként ábrázolja, amelynek hatását jelzi, hogy az Európai Uniós csatlakozáskor Mádl Ferenc államfő is ezzel a szóképpel fejezte ki, hogy az ország végre „kikötött" a nyugati parton. A költői látomásban megjelenő ambivalencia a modernitással való szembesülésre, az európai és a nemzeti identitás kérdésére vonatkozik (Kovács et al., 2011). Ady és a polgári radikálisok mindenekelőtt a monarchia félfeudális társadalmát és a szűklátókörű nacionalizmust utasították el (Gyurgyák, 2007: 157–164.), nem pedig „a keletet", mivel a századfordulón az európaiság és az „ázsiai gyökerek" keresése még nem állt egymással ellentétben (Farkas, 2023). Csak az első világháborút követő veszteségek erősítették fel azt az értelmezést, hogy a nemzetiségek a nyugati hatalmakkal közösen árulták el a keresztény kontinenst évszázadokon át védő Magyarországot (Kovács et al., 2011: 163.). A politikai diskurzusban ekkortól vált egyre vonzóbbá „a keleti őshaza", valamint az az elképzelés, hogy Magyarország a turáni rokonnépek szövetségében betöltheti a kelet és nyugat közötti „híd" szerepét (Farkas, 2023). A legradikálisabb eszmék a „Dévénytől Tokióig" terjedő rokonságra építő „magyar birodalmi gondolat" körül forogtak és a „turáni kultúra" felsőbbrendűségét hirdették „a nyugati dekadenciával" szemben (Ablonczy, 2016: 207.).

A rendszerváltást követően ismét a „felzárkózás" követelése uralta a döntően liberális politikai diskurzust, amely szerint a modernizáció („a nyugat utolérése") a nyugati minták átvételével lehetséges (Melegh, 2006: 19.). A 2007-ben kezdődő globális válságból kiindulva Orbán azonban már egy másik mítoszt kínált. Ha ugyanis „a nyugat" hanyatlik, ellen kell állni a liberalizmus „gyarmatosítási törekvéseinek" (Békés, 2022). A Kompország-metaforát egy ellentétes előjelű értelmezés váltja fel: Orbán *Tranzitországa* a prosperitás biztosítékaként tünteti fel Magyarország liminális helyzetét, amely keresztény kultúrája miatt sem „a kelethez", „illiberális" politikája miatt viszont „a nyugathoz" sem tartozik egészen. Ezen az identitáson alapul a „konnektivitás stratégiája", amely a kormány külpolitikájának irányvonalait hivatott egységként megjeleníteni. *Tranzitország* küldetése először is a „kelet" és a „nyugat" közötti közvetítés, amire a kettős identitása révén válik alkalmassá, másodszor

a befolyásának regionális kiterjesztése, harmadszor pedig „a liberális világrend" alternatívájának létrehozása (Orbán, 2024).

Az „illiberális demokráciáról" szóló beszédében Orbán az államok versenyképességéből kiindulva olyan rendszerek irányában jelölte ki az új koordinátákat, „amelyek nem nyugatiak, nem liberálisok, nem liberális demokráciák, talán még demokráciák sem" (Orbán, 2014). Az ilyesféle rendszereknek tulajdonított jellemzők, mint a közösség érdekeinek az egyéni szabadság fölé helyezése, az állam ideológiai semlegességének elutasítása vagy a gazdasági protekcionizmus (Giró-Szász, 2022) „a kelet" idealizált képét konstruálják meg. A Fidesz-kormányok „keleti nyitásnak" nevezett gazdaságpolitikájához eredetmítoszok kapcsolódnak, amelyek a közép-ázsiai „őshazára" és a magyarok ázsiai eredetű értékeire (becsület, tisztelet, felelősség stb.) hivatkoznak, de felidézik a radikális turanizmus nyugatot ostorozó toposzait is (Ablonczy, 2016: 255.; Moreh, 2015: 348.). „Mi tehát egy Nyugaton élő keresztény nép vagyunk, amely a hun-türk eredet alapján áll, a magyarok magukat Attila késői leszármazottjaként tartják számon. […] Magyarországot Európában gyakran illetik a legnyugatibb keleti nép jelzővel. Ezt korábban sértésnek szánták, ebben egyfajta lenézés és lekezelés fejeződött ki." (Orbán, 2018).

Min alapul a regionális befolyás erősítésére vonatkozó elképzelés? Orbán úgy véli, hogy a Visegrádi Együttműködés országai képviselik „a nyugati civilizáció" esszenciális értékeit, versenyképesek, a kormányzási modelljük hatékonyabb az intézményes fékek és ellensúlyok rendszerénél (Dudlák, 2023: 112.). „Európa újból naggyá tétele", „eredeti identitásának" újrafelfedezése a Kárpát-medencéből indul ki a „nemzetek Európája" jegyében (Békés, 2022). „Senki sem zárhatja ki ebben a pillanatban, hogy az európai fősodor nem ott halad majd a következő években, ahova Magyarországot próbálták kiszorítani az európai fősodorból. Így lesz a feketebárányból nyáj, a kivételből főirány." (Orbán, 2016).

A Fideszhez közeli véleményformálók immár nem követő, hanem mintaadó szerepben látják az orbáni Magyarországot, amelynek modelljét a tengerentúlon is igyekeznek átvenni. A „Dunától a Potomac-ig" (Szánthó, 2023) terjedő szövetség létrehozását elsősorban Orbán „illiberalizmusának" és egységteremtő karakterének tulajdonítják.

A népi–urbánus ellentét mítosza: „No Woke Zone"

A két világháború között egy másik polarizáció is kialakult, amely máig befolyásolja a társadalmi ellentétek megformázását (Balázs–Molnár, 2019: 43–47., 212–254.). A századeleji radikálisok szellemi örököseként az *urbánusok* modern társadalmi intézményeket, polgári jogokat követeltek, illetve élesen kritizálták a paraszti világ romantikus ábrázolását (Fricz, 1997). A *népiek* viszont magyar

különútként képzelték el a reformokat és azt vetették az urbánusok szemére, hogy idegen (zsidó) kultúrát akarnak a társadalomra kényszeríteni (Gyurgyák, 2007). A kölcsönös démonizálás által fűtött vitát a kommunista rezsim hallgattatta el, de annak dichotóm logikája, egyes momentumai („magyar megmaradás") tovább kísértettek például a népesedési diskurzusban (Heller et al., 1990). A rendszerváltáskor ez a minta az új politikai határok konstruálását szolgálta (Fricz, 1997: 49.).

A népi–urbánus ellentét mítosza a „globalista liberális elitet" kiszolgáló „internacionalista baloldal" és a „népi-nemzeti" értékeket képviselő jobboldal küzdelmeként aktualizálódott a Fidesz diskurzusában (Böcskei, 2021: 67.; Palonen, 2006: 16–19.). Feléledtek a város és a vidék, az univerzális és a partikuláris értékek dichotómiái, ahol „a nemzeti oldal" az eszményített, ősi, népi kultúra képviselője, a „balliberális oldal" pedig az Idegen ügynöke. Az ellentétet a civilizációs narratíva ágyazza immár átfogóbb keretbe, amelyben a nemzetközi „liberális elit" kulturális hegemóniáján keresztül őrzi a pozícióját. Eszerint a „liberális imperializmus" egy nemzeti határokat felszámoló „világbirodalom" létrehozására irányul, miközben „a gyarmatosított népeket" megfosztja az identitásuktól (Békés, 2021).

A stratégia az antagonizmus fenntartására épül, amelyben a negatív Másik jelölője folyamatosan eltolódik. Ennek egyik példája a *kultúrmarxizmus* képében megjelenő ellenség, amely a hagyományos értékeket pusztító, világuralomra törő szereplőként az angolszász szélsőjobboldal narratívájában jelent meg (Busbridge et al., 2020). A Fidesz diskurzusában a „globális elit" szolgálatában álló kultúrmarxista (= urbánus = kozmopolita stb.) értelmiség elfoglalta a kulturális hídfőállásokat és „a nihilizmust" terjeszti (Schmidt, 2022). Ehhez kapcsolódik a *woke* üres jelölője, amely többek között magába sűríti „a politikai korrektséget" és „az eltörléskultúrát", ezáltal a Fidesz egyszerre helyezi magát az elhallgattatott áldozat és a szólásszabadság védelmezőjének szerepébe (Cammaerts, 2022). „Magyarország egy öreg, büszke, de Dávid méretű nemzet, amely egyedül áll a globális woke Góliáttal szemben. Szeretnénk megnyerni az amerikai konzervatívok támogatását. Totális támadásban vannak, ezért nekünk totális védekezésre van szükségünk." (Orbán 2022b).

A bibliai metaforával induló, majd a totális háború képét felvillantó „kultúrharc" ábrázolása jelzi a polarizáció mértékét. A „népi-nemzeti" és az „urbánus-liberális" küzdelem mítosza nemcsak időbeli folyamatosságot tükröz, hanem térben is kiterjeszthető jelentést hordoz, ezáltal univerzális érvényességre tesz szert.

A nemzethalál mítosza: „Minden magyar gyermek újabb őrhely!"

Orbán apokaliptikus látomása a magyar nemzettudat archaikus félelmének, a nemzet pusztulásának képét idézi fel, amelynek célja a politikai közösség

mozgósítása. A historizáló romantika e toposza Johann Gottfried Herder egy 1792-es megjegyzésén alapult, miszerint a magyarok nyelvét századok múltán talán alig lehet felfedezni. A kollektív emlékezetben a „történelmi traumákhoz" (Mohács, 1849, Trianon) kapcsolódó *nemzethalál* képe a dicső múlt és a jelen összevetésére szolgál, hogy ellenállásra szólítson fel (Balogh, 2015: 41.; Feischmidt, 2020: 138–140.). A „magyar megmaradás" gondolatát a népiek a nyugatellenes társadalomkritikával kapcsolták össze, amely szerint az önzésre épülő individualizmus már megfertőzte a társadalmat, többek között emiatt nem születik elég gyermek (Heller et al., 1990). Ezek a vádak köszönnek vissza a Fidesz narratívájában, amelyben nemcsak a népességfogyás veszélyezteti „a nemzet" túlélését, hanem a nemi és a szexuális határok feloldódása, illetve az etnikai-faji keveredés is (Orbán, 2022a).

A népesség reprodukciójának kérdése alkalmas a hagyományos családkép nemzeti identitást megalapozó értékének hangsúlyozására. A *gender(ideológia)* jelölője sűrítve tartalmazza azokat az ellenségképző elemeket, amelyekkel szemben a jobboldal meghatározza magát (Kováts, 2022: 55.). A Fideszes diskurzusban a „transzatlanti gyarmatosítás" a „gendercentrikus politika" révén is zajlik, amelynek célja az LMBTQ-jogok kikényszerítése, illetve a „nyelvpolitikai manipuláció" révén „a nemek eltörlése" (Antalóczy–Birinyi, 2022; Szilvay, 2020).

A „nemzet" létét fenyegető másik veszély a *bevándorlás*, ami a 2015-ös menekültválság óta a másik legfontosabb kérdés a Fidesz számára (Antal, 2024: 68.). A diskurzusban a liberális elitet reprezentáló Soros György és az alapítványa által támogatott, „tömeges bevándorlást segítő NGO-hálózat" célja a nemzeti szuverenitás és az etnokulturális identitás felszámolása. A „nagy népességcsere" a gyarmatosítás újabb változata, ami kívülről irányítható, „kevert társadalmakat" eredményez (Gazdag, 2015). A jobboldali értelmiségiek szerint az európai nemzetek dilemmája, hogy örökre elfelejtik a gyökereiket, így feloldódnak egy „világállamban", vagy „az eredeti kultúrájuk" felé fordulnak (Fricz, 2016).

Az egyenértékűség logikája szerint artikulált mítosz alapján „a nemzet túlélése" felül kell hogy írjon minden különbséget, ezért miközben a másik két antagonizmusban szükségszerű az eltérő álláspont, „a nemzet" egészét érintő egzisztenciális kérdésben nem lehet alternatíva.

AZONOSULÁS AZ ORBÁNI VILÁGKÉPPEL

A 20. század elejének és végének nyugatot idealizáló értelmisége a magyar identitás hasadtságát kínzónak érezte, ez kristályosodik ki a Kompország-metaforában, amely ugyanakkor az elmozdulás lehetőségét is tartalmazza. A háborús veszteségek megrázkódtatását hordozó turanizmus, valamint a kétezres évek válságaira reflektáló orbáni vízió ezzel szemben „az ellenállást" hirdette

meg. A hídszerepet betöltő *Tranzitország* kettős identitásában gyökerezik a kivételesség tudata, amelynek feladása a „népi-nemzeti" gondolkodás számára egyet jelentene „a nemzet" halálával.

A „felzárkózás" egykor hegemón mítoszában egy pozitív nyugatkép a szimbolikus azonosulás ideálja, Orbán civilizációs diskurzusa viszont negatív vonásokat projiciál a „liberális világrenddel" azonosított „nyugatra". Diszidentifikációra utal az árulás, a „lenézés és lekezelés" attribúciója is. Az imaginárius dimenziójában ugyanekkor „a kelet" a kettős identitást visszatükröző Másik, ami által a jobboldal teljesnek látja a liberális diskurzusban hiányosként ábrázolt nemzetképet. Ennek a grandiózussá növesztése tükröződik Orbán kijelentésében, miszerint „mi vagyunk Európa jövője […] mi mindig többet adtunk a világnak, mint amit kaptunk, hogy mindig többet vettek el tőlünk, mint amit nekünk adtak, hogy nekünk rendezetlen számláink vannak, hogy mi jobbak, szorgalmasabbak és tehetségesebbek vagyunk annál, mint ahol most tartunk, és ahogy élünk, és az a tény, hogy a világ nekünk tartozik, és ezt a tartozást be akarjuk, és be is fogjuk vasalni" (Orbán, 2022a).

1914-ben publikált tanulmányában Freud a nárcizmust a traumára adott regresszív válaszként értelmezi, amely során a vágytárgy elvesztését követően a libidó visszatér az énbe (Freud, 1997). A trauma egy külsődleges és heves megrázkódtatás, ami fellibbenti a fátylat a Szimbolikus-Imaginárius rend kontingenciájáról (Lacan, 1981: 53–64.), és mivel a Szimbolikus számára asszimilálhatatlan, tünetek formájában időről-időre visszatér (Fink, 1995: 26.). De mi „tér vissza"? Az ismétlődés a Szimbolikus közvetítésével halad az Imaginárius irányába, ami nem azt jelenti, hogy a traumatikus esemény mozgóképszerű emléke bukkan fel újra, mivel a Valós a diskurzuson kívül áll, hanem egy valóságos és fantáziaelemeket is tartalmazó konstrukció jön létre.

Bármely egyéni vagy kollektív pszichikai sérülés a Szimbolikus közvetítése révén válik értelmezhetővé, mivel egyfelől „a trauma elválaszthatatlan attól a szociális kontextustól, amelyben a tünetei értelmet nyernek" (Erős, 2020: 258.). Másrészről pedig a trauma a közösség általi *narrativizálás* által válik igazán kollektív élménnyé (Gyáni, 2011: 9.). Az áldozati narratíva az időben távoli, közvetve átélhető történéseket (mint Trianon) és a jelenbéli megrázkódtatásokat is képes magába sűríteni, ettől annyira szuggesztív (Balogh, 2015: 38.; Feischmidt 2020: 132.). A performatív ismétlés révén zsigeri tapasztalássá válnak azok a politikai üzenetek, melyek a nemzeti nagyság és az attól való megfosztás érzését váltják ki. A veszteségek nemcsak „a nyugat" általi megszégyenítést teszik megjeleníthetővé, hanem igazolják „a nemzet" kivételességének el nem ismerése miatti haragot és sértődöttséget is.

A *szégyen* a közösségből való kirekesztéssel fenyeget, megbénítja és tárgyiasítja az ént (Hermann, 1984: 195.). A megszégyenülés pillanatában a felettes én (mint az énideál „szadisztikus alfele") dekonstituálja a szubjektumot, rá-

mutat az én és az énideál közötti ellentmondásra (Barnard-Naudé, 2023: 9.; Žižek, 1994: 59.). Az igazságtalannak vélt megszégyenítéssel a világkép által nyújtott biztonságérzet rendül meg, ami ellen az én a pszichikai feszültség kívülre helyezésével védekezik (Hermann, 1984: 362.). Így a Másik lesz az, aki a (lehetetlen) teljesség akadályává válik, aki ellopta a közösségtől a meg nem határozható, csak érezhető *nemzeti Dolgot* (Finlayson, 1998: 155.). A Másik „folyamatos beavatkozása az ügyeinkbe az oka annak, hogy képtelenek vagyunk kiteljesíteni a lehetőségeinket" (Mandelbaum, 2020: 56.). A kivételesség el nem ismerése által teremtett űr, azaz a megszégyenülés folyamatos újraartikulálása hozza létre a nemzeti nagyságról szőtt fantáziát.

A történelmi mítoszokon alapuló fantáziák középpontjában álló tárgyhoz *(objet petit a)* kapcsolódik a többlet-élvezet képzete (amelyet mindig a Másik élvez, holott „az nekünk jár"). Eszerint „a kelet" felemelkedésével a siker belátható közelségbe kerül: ami hiányosság volt, abból előny lesz, mivel a „félázsiai" magyar nép könnyebben adaptálja a fejlődést jelentő „illiberális modellt". Mindez a hatalom stabilitásán is múlik, aminek kulcsa az autentikus „népi-nemzeti" kultúra hegemóniája. Az apokaliptikus szcenáriók szerint viszont, ha a világ régiói blokkokba rendeződnek, úgy Magyarország eljelentéktelenedik (Orbán, 2024), vagy ha a Másikat szolgáló értelmiség kerül ki győztesen a kultúrharcból, akkor az a nemi és etnikai identitások, horribile dictu „a nemzet" megszűnéséhez vezet. Az utópikus és paranoid fantáziák a traumatikus mag, az elképzelt nemzeti nagyságban alakot öltő hiány körül bontakoznak ki (Stavrakakis, 1999: 38.). A liberális „nyugattal" való azonosulás megtagadása, illetve az idealizált tükörképpel való nárcisztikus identifikáció kollektív élvezethez juttatja a híveket, ami részleges csupán, mégis fenntartja a vágyat az elérhetetlen tárgy iránt (Stavrakakis, 2008: 198.).

A nyugattól való diszidentifikációval párhuzamosan működik az orbáni vízióval való azonosulás. A magyar nemzettudat toposzai a *forradalmak* (Balázs–Molnár, 2019: 42., 203.), amelyek révén az utókor a szabadságvágyban egységesülő nemzet képe által rekonstruálja magát, ezért meghatározóak a szimbolikus azonosulás szempontjából. Az idegen elnyomás elleni felkelések a Fidesz mitológiájának is sarokkövét alkotják, amelyek egyszerre jelképezik az egyes korszakokkal való szakítást és a történelem dicsőséges pillanataihoz való kapcsolódást (Palonen, 2018: 315.). A lázadás nemcsak retorikai elem, hanem Orbán politikai stílusának alapvető kelléke (Körösényi et al., 2020: 82.), amely erősíti a populista vezető és a forradalmi nemzetképpel azonosuló hívek egymásra hatását (Ostiguy–Moffitt, 2021: 52.). A tekintéllyel dacoló, tabudöntő, mégis éleselméjű *enfant terrible* a rebellis politika pszichokulturális karaktere, aki a tömeg fölé emelkedve könnyen vált ki azonosulást, mivel mindig „jól megmondja", azonban nárcizmusából eredően gyakran átlépi az erkölcsi határokat (Nemes, 1996: 50.). A szimbolikus azonosulás dimenziójában Orbán testesíti meg „a lázadó nemzetet", amely visszavág a sérelmekért és ki-

kényszeríti a tőle megtagadott tiszteletet. Akárcsak Otto Rank poétája, aki beleírta magát a hőskölteményébe, Orbán a fantázia világába emeli a híveit, akik „vágyteli viszonyuknak az alapján identifikálódnak a hőssel" (Freud, 1995: 242.).

A civilizációs diskurzust strukturáló hiány többre utal, mint amit a „szuverenitás" alatt általában értünk. *Tranzitország* fantazmatikus szuverenitása kívülről és belülről egyaránt korlátlan, mivel megszabadult a hatalmat fékező béklyóktól és a Másikat szolgáló ellenségeitől. Orbán ideológiája a „szimbolikus kasztrációt" (azaz a lemondást arról, ami sohasem volt a miénk) utasítja el a legteljesebb élvezet illúziójáért. Az elérhetetlen fantáziatárgy állandósítja az ambivalenciát, hiszen az orbáni jobboldal hiába tagadja meg „a nyugattal" való szimbolikus azonosulást, a sóvárgott elismerés csak onnan érkezhet.

KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányomban többször hivatkoztam Körösényi, Illés és Gyulai munkájára, amivel kapcsolatban három aspektusra szeretnék kitérni. Szerintük a nacionalizmus fogalmával nem ragadható meg az általuk *realizmus*nak nevezett orbáni ideológia, amely nyomán „az inkoherens közpolitikai döntések általános vízióvá kapcsolódnak össze" (Körösényi et al., 2020: 187.). Diskurzuselméleti megközelítésben ez nem más, mint az egyenértékűség logikája, amely azáltal „egyszerűsíti le a politikai teret", hogy közös nevezőre hozza a különböző ügyeket (Laclau–Mouffe, 2001: 117.; Laclau, 2011: 91.). Az ezen alapuló *populista logika* az artikuláció absztrakt formáját adja, nem pedig annak (ontikus) tartalmát (Vulovic–Palonen, 2023). Utóbbit illetően bemutattam, hogy Orbán narratívájának középpontjában a „nemzet" és a „liberális világrend" közötti antagonizmus áll, ami által a civilizációs keretbe ágyazott nemzeti identitás körvonalazódhat. Az elbeszélés a populizmus ellenhegemón stratégiájának köszönhetően válik metanarratívává, amely a politikai kérdések széles köre (gender, geopolitika, nemzetépítés stb.) számára nyújt rugalmas rendezőelvet.

Álláspontom szerint a politikai folyamat top-down megközelítéséből (Körösényi et al., 2020: 55.) csak részlegesen magyarázható az identifikáció, ezért bemutattam, hogy miként kapcsolódik a civilizációs-nacionalista narratíva a mítoszok *horizontjához*, amelyek újra-artikulálása igazolja a hívek előtt az ellenhegemón stratégiát. Orbán a leülepedett mítoszok aktualizálásával válik a szimbolikus azonosulás tárgyává, aki megtestesíti a lázadó hős népi-nemzeti karakterét. A kivételesség és a megszégyenítés, illetve az elnyomással szembeszálló hősiesség történetei – mint a gondolkodást strukturáló hegemón gyakorlatok – alapozzák meg a politikai közösség identitását, illetve a magától értetődőség pecsétjével hitelesítik a megélt tapasztalatoktól távoli jelentések (pl. woke, nemváltás) rögzítését.

A plebiszciter vezérdemokrácia elméletének egyik legnagyobb innovációja a karizma legitimációs funkciójának hangsúlyozása (Körösényi et al, 2020: 39–40., 206–207.). Azonban a politikai közösség kohézióját biztosító *affektív viszonyulás* működésmódja e megközelítés látókörén kívül esik. Amellett érveltem, hogy ezt a vonzerőt az a fantázia adja, amelyben „a liberális elittel" folytatott küzdelem, illetve „a nemzet" kivételességének képzete kerül mindig új díszletek közé. A nemzeti nagysághoz kapcsolódó narratíva azzal az ígérettel köti magához a híveket, hogy az ellenség legyőzése után végre megszűnik „a nemzet" természetellenes állapota és a magyarság visszaveszi mindazt, amitől „a nyugat" megfosztotta. A grandiózus politikai víziót a korlátozásoktól mentes élvezet vágya *(jouissance)* hatja át, ami egy hízelgő, imaginárius nemzetképen alapul. A nemzeti nagyság kellemesen bizsergető érzésének ára azonban „a nyugat általi megalázottság" szüntelen újrafelidézése. Így válik a folyamatosan napirenden tartott szégyenérzet és revansvágy az orbáni politikai vízió motívumává, illetve az ellenhegemón stratégia társadalomlélektani igazolásává.

JEGYZETEK

1 A pszichoanalitikus irodalom tárgymegszállásnak *(katexis)* nevezi azt a folyamatot, amikor a libidinális energiák egy tárgyra irányulnak.

2 Többek között a Valóshoz való közvetlen kapcsolódása miatt a fantázia fogalma jóval összetettebb a laclaui mítosznál.

3 A PDA a diskurzuselméletre épülő nyitott kutatási program.

4 Marttila tipológiája a kutatás céljaihoz képest túl részletes, ezért ennek egyszerűsített változatát alkalmaztam.

5 Az idézőjeles fogalmak, mint „a nemzet", „a kelet" és „a nyugat" az orbáni diskurzusban használt értelemre vonatkoznak.

6 Hogy mire vonatkozik ez a „szuverenitás", ezen a ponton még nem tudjuk.

FORRÁSOK

Antalóczy Péter–Birinyi Márk (2022): A genderforradalom utópiája. *Kommentár,* Vol. 17, No. 2, 31–45.

Békés Márton (2021): Mi, bennszülöttek. *Kommentár,* Vol. 16, No. 2, 91–106.

Békés Márton (2022): Világrendszerváltás. *Kommentár,* Vol. 17, No. 4, 71–85.

Fricz Tamás (2016): A kultúrmarxizmus elbukott. *Magyar Demokrata,* Vol. 20, No. 10, 18–20.

Gazdag István (2015): Törökvész 2.0. *Magyar Demokrata,* Vol. 19, No. 27, 20.

Giró-Szász András (2022): Önerő és önazonosság. *Kommentár,* Vol. 17, No. 1, 91–99.

Orbán Balázs (2024): *Huszárvágás. A konnektivitás magyar stratégiája.* MCC Press.

Orbán Viktor (2010): Beszéd a XXI. Bálványosi Nyári Szabadegyetemen és Diáktáborban. https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-beszede-a-balvanyosi-nyari-szabadegyetemen-es-diaktaborban-2010-julius-24 (Letöltve: 2024. 09. 20.)

Orbán Viktor (2011): Beszéd a XXII. Bálványosi Nyári Szabadegyetemen és Diáktáborban. https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/fsikeres-allamot-csak-akkor-lehet-felepiteni-ha-eros-nemzet-all-mogotte (Letöltve: 2024. 09. 20.)

Orbán Viktor (2014): Beszéd a XXV. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban. https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/a-munkaala pu-allam-korszaka-kovetkezik (Letöltve: 2024. 09. 20.)

Orbán Viktor (2016): Előadás a XXVII. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban. https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-eloadasa-a-xxvii-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban (Letöltve: 2024. 09. 20.)

Orbán Viktor (2018): Beszéd a Türk Nyelvű Államok Együttműködési Tanácsának VI. csúcstalálkozóján. https://2015-2022.miniszterelnok.hu/orban-viktor-beszede-a-turk-nyelvu-allamok-egyuttmukodesi-tanacsanak-vi-csucstalalkozojan/ (Letöltve: 2024. 09. 20.)

Orbán Viktor (2022a): Előadás a XXXI. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban. https://2015-2022.miniszterelnok.hu/orban-viktor-eloadasa-a-xxxi-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban/ (Letöltve: 2024. 09. 20.)

Orbán Viktor (2022b): Előadás a CPAC Texas konferencia megnyitóján. https://2015-2022.miniszterelnok.hu/orban-viktor-eloadasa-a-cpac-texas-konferencia-megnyitojan/ (Letöltve: 2024. 09. 20.)

Schmidt Mária (2022): Sodródó civilizáció. A marxizmus visszanyugatosodása. *Kommentár*, Vol. 17, No. 1, 55–67.

Szánthó Miklós (2023): Együtt erő vagyunk! https://demokrata.hu/magyarorszag/egyutt-ero-vagyunk-3-675663/ (Letöltve: 2024. 09. 20.)

Szilvay Gergely (2020): Antitest-politika. *Kommentár,* Vol. 15, No. 3, 108–118.

IRODALOM

Ablonczy Balázs (2016): *Keletre magyar! A magyar turanizmus története.* Jaffa.

Antal Attila (2024): *A kivételes kormányzás és a demokrácia a válságok korszakában.* ELTE Eötvös, https://doi.org/10.21862/kivekormaa/2024/3881

Balázs Zoltán–Molnár Csaba (2019): *Irányzatok a magyar politikai gondolkodásban.* Osiris.

Balogh László Levente (2015): A magyar nemzeti áldozatnarratíva változásai. *Korall,* Vol. 16, No. 59, 36–53.

Barnard-Naudé, Jaco (2021): An ordeal of the Real: shame and the superego. *Acta Academica*, Vol. 53, No. 1, 1–22. https://dx.doi.org/10.18820/24150479/aa53i1.1

Bottici, Chiara–Benoît Challand (2010): *The Myth of the Clash of Civilizations.* Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203848845

Böcskei Balázs (2021): Kormányzó populizmus. A Fidesz ellenség és identitáskonstruáló populizmusa. *Politikatudományi Szemle,* Vol. 30, No. 4, 61–79. https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2021.4.61

Brubaker, Rogers (2017): Between nationalism and civilizationism: the European populist moment in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies,* Vol. 40, No. 8, 1191–1226. https://doi.org/10. 1080/01419870.2017.1294700

Busbridge, Rachel–Benjamin Moffitt–Joshua Thorburn (2020): Cultural Marxism: far-right conspiracy theory in Australia's culture wars. *Social Identities,* Vol. 26, No. 6, 722–738. https://doi.org/10.1080/13504630.2020.1787822

Cammaerts, Bart (2022): Abnormalisation of social justice: The 'anti-woke culture war' discourse in the UK. *Discourse & Society,* Vol. 33, No. 6, 730–743. https://doi.org/10.1177/09579265221095407

Cederström, Carl–André Spicer (2014): Discourse of the real kind: A post-foundational approach to organizational discourse analysis. *Organization,* Vol. 21, No. 2, 178–205. https://doi.org/10.1177/1350508412473864

De Cleen, Benjamin–Yannis Stavrakakis (2017): Distinctions and Articulations: A Discourse Theoretical Framework for the Study of Populism and Nationalism. *Javnost – The Public,* Vol. 24, No. 4, 301–319. https://doi.org/10.1080/13183222.2017.1330083

Dudlák Tamás (2023): A civilizációs államok felemelkedése: civilizációs diskurzus a 2010 utáni Magyarországon. *Politikatudományi Szemle,* Vol. 32, No. 2, 98–119. https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2023.2.98

Erős Ferenc (2020): Trauma és történelem. *Imágó Budapest,* Vol. 9, No. 1, 255–268.

Farkas, Ildikó (2023): The various ideas of Hungarian Turanism. *Archivum Ottomanicum,* Vol. 40, 205–228.

Feischmidt, Margit (2020): Memory-politics and neo-nationalism: Trianon as mythomoteur. *Nationalities Papers,* Vol. 48, No. 1, 130–143. https://doi.org/10.1017/nps.2018.72

Ferencz Gábor (2025): Az essexi iskola: Ernesto Laclau diskurzuselmélete. *Themis,* Vol. 23, No. 1, 146–165. https://doi.org/10.55052/themis.2025.1.147

Fink, Bruce (1995): *The Lacanian Subject. Between Language and Jouissance.* Princeton University Press. https://doi.org/10.1515/9781400885671

Finlayson, Alan (1998): Psychology, Psychoanalysis and Theories of Nationalism. *Nations and Nationalism,* Vol. 4, No. 2, 145–162. https://doi.org/10.1111/j.1354-5078.1998.00145.x

Freud, Sigmund (1937 [1923]): *Az ősvalami és az én.* Pantheon.

Freud, Sigmund (1995 [1921]): Tömegpszichológia és én-analízis. In: *Tömegpszichológia. Társadalomlélektani írások.* Cserépfalvi, 185–248.

Freud, Sigmund (1997 [1914]): A nárcizmus bevezetése. In: *Ösztönök és ösztönsorsok. Metapszichológiai írások.* Filum, 15–40.

Fricz Tamás (1997): *A népi–urbánus vita tegnap és ma.* Napvilág.

Glynos, Jason–David Howarth (2007): *Logics of Critical Explanation in Social and Political Theory.* Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203934753

Gyáni Gábor (2011): Kulturális trauma: adott vagy teremtett? *Studia Litteraria,* Vol. 5, No. 3-4, 5–19.

Gyurgyák János (2007): *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története.* Osiris.

Heller Mária–Némedi Dénes–Rényi Ágnes (1990): Népesedési viták 1963–1986. *Századvég,* Vol 1, No. 2, 69–105.

Hermann Imre (1984): *Az ember ősi ösztönei.* Magvető.

Hettyey, András (2024): Unique, better, model, leader: Claims of exceptionality in Hungary's foreign policy and beyond. *New Perspectives,* Vol 32, No. 4, 1–18. https://doi.org/10.1177/2336825X241282597

Hook, Derek (2018): *Six Moments in Lacan. Communication and identification in psychology and psychoanalysis.* Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315452616

Howarth, David (2004): Hegemony, Political Subjectivity, and Radical Democracy. In: Simon Critchley–Olivier Marchart (eds.): *Laclau. A Critical Reader.* Routledge, 256–276.

Kiss Viktor (2022): Dominancia és hegemónia: politikai ideológiák a mai Magyarországon. In: Földes György–Antal Attila (szerk.): *Igazságosság – demokrácia – fenntarthatóság.* Napvilág, 179–210.

Kovács, András–Horváth Anikó–Vidra Zsuzsanna (2011): The Ferry-Country between East and West: Debates on Modernity and Europe in Hungary. In: Atsuko Ichijo (ed.): *Europe, Nations and Modernity.* Palgrave Macmillan, 158–182. https://doi.org/10.1057/9780230313897_8

Kováts Eszter (2022): *Genderőrületek Németországban és Magyarországon.* Napvilág.

Körösényi András–Illés Gábor–Gyulai Attila (2020): *Az Orbán-rezsim. A plebiszciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata.* Osiris.

Lacan, Jacques (1981): *The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis.* W. W. Norton.

Lacan, Jacques (2006): *Écrits.* W. W. Norton.

Laclau, Ernesto (1990): *New Reflections on The Revolution of Our Time.* Verso.

Laclau, Ernesto (1996): *Emancipation(s).* Verso.

Laclau, Ernesto (2011): *A populista ész.* Noran Libro.

Laclau, Ernesto–Chantal Mouffe (2001 [1985]): *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics.* (2nd ed.) Verso.

Lévi-Strauss, Claude (1966): *The Savage Mind.* Weidenfeld and Nicolson.

Lévi-Strauss, Claude (2001): *Strukturális antropológia I-II.* Osiris.

Mandelbaum, Moran (2020*): The Nation/State Fantasy. A Psychoanalytical Genealogy of Nationalism.* Palgrave Macmillan.

Marttila, Thomas (2015): *Post-Foundational Discourse Analysis. From Political Difference to Empirical Research.* Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137538406

Melegh, Attila (2006): *On The East-West Slope. Globalization, Nationalism, Racism and Discourses on Eastern Europe.* CEU Press.

Moreh, Chris (2015): The Asianization of national fantasies in Hungary: A critical analysis of political discourse. *International Journal of Cultural Studies,* Vol. 19, No. 3, 341–353. https://doi.org/10.1177/1367877915573781

Mudde, Cas–Cristóbal Rovira Kaltwasser (2017): *Populism: A Very Short Introduction.* Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/actrade/9780190234874.001.0001

Nemes Lívia (1996): Az *enfant terrible* alakja a pszichoanalízisben. *Thalassa,* Vol. 7, No. 3, 40–52.

Norval, Aletta J. (2000): Future trajectories of research in discourse theory. In: David Howarth–Aletta J. Norval–Yannis Stavrakakis (eds.): *Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies and Social Change.* Manchester University Press, 219–236.

Ostiguy, Pierre–Benjamin Moffitt (2021): Who would identify with an "empty signifier"? In: Pierre Ostiguy–Francisco Panizza–Benjamin Moffitt (eds.): *Populism in Global Perspective.* Routledge, 47–72. https://doi.org/10.4324/9781003110149-4

Palonen, Emilia (2006): Fidesz-diskurzus és Budapest. In: Szabó Márton (szerk.): *Fideszvalóság.* L'Harmattan, 13–40.

Palonen, Emilia (2018): Performing the nation: the Janus-faced populist foundations of illiberalism in Hungary. *Journal of Contemporary European Studies,* Vol. 26, No. 3, 308–321. https://doi.org/10.1080/14782804.2018.1498776

Panizza, Francisco–Yannis Stavrakakis (2021): Populism, Hegemony, and the Political Construction of "The People". In: Pierre Ostiguy–Francisco Panizza–Benjamin Moffitt (eds.): *Populism in Global Perspective.* Routledge, 21–46. https://doi.org/10.4324/9781003110149-3

Pesti Sándor (2021): *Magyarország külpolitikája 2010–2020.* Gondolat.

Stavrakakis, Yannis (1999): *Lacan and the Political.* Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203006160

Stavrakakis, Yannis (2007): *The Lacanian Left: Psychoanalysis, Theory, Politics.* Edinburgh University Press. https://doi.org/10.3366/edinburgh/9780748619801.001.0001

Szabó Márton (1998): Mitologika. In: *Diszkurzív térben.* Scientia Humana, 223–279.

Szabó Márton (2022): *Társadalompoétika II. Nyelvészet.* Ludovika. https://doi.org/10.1556/9789634549697

Tengelyi László (1998): A vágy filozófiai felfedezése. *Thalassa,* Vol 9, No. 2-3, 3–21.

Torfing, Jacob (1999): *New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Žižek.* Wiley-Blackwell.

Vulovic, Marina–Emilia Palonen (2023): Nationalism, populism or peopleism? Clarifying the distinction through a two-dimensional lens. *Nations and Nationalism,* Vol. 29, No. 2, 546–561. https://doi.org/10.1111/nana.12920

Weyland, Kurt (2001): Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics. *Comparative Politics*, Vol. 34, No. 1, 1–22. https://doi.org/10.2307/422412

Žižek, Slavoj (1989): *The Sublime Object of Ideology.* Verso.

Žižek, Slavoj (1994): *The Metastases of Enjoyment.* Verso.